

vîr (müellifin otobiyografisidir; Tahran 1349 hş.; trc. Muhammed Nayif Şayir, *Çöl*, Ankara 1992); *Şehâdet* (Tahran 1350 hş.; trc. Muhammed Nayif Şayir, Ankara 1995, 3. bs.; İng. trc. Ali Asghar Ghassemy, *Martyrdom: Arise and Bear Witness*, Tahran 1981, 2005); *Fâtıma Fâtıma est* (Tahran 1350 hş.; trc. İsmail Babacan, *Fatıma Fatıma'dır*, İstanbul 1995, 4. bs.; İng. trc. Laleh Bakhtiar, *Fatıma is Fatıma*, Tahran 1980); *İslâm-şinâsî* (Tahran 1350 hş.; trc. İsa Çakan, *İslâm'ı Anlamak*, İstanbul 2002; Ali Seyidoğlu, *H. Muhammed'i Tanıyalım*, Ankara 1995, 3. bs.; Faruk Alptekin, *İslâm Nedir*, İstanbul 1992); *Teşeyyü'-i 'Alevî Teşeyyü'-i Şafevî* (Tahran 1352 hş.; trc. Feyzullah Artinli, *Ali Şiâsî Safevî Şiâsî*, İstanbul 1990); *İntizâr-ı 'Aşr-ı Hâzır ez Zen-i Müselmân* (Tahran 1354 hş.); *Bâ Muḥâtab-hâ-yi Âşinâ* (Tahran 1356 hş., 1377 hş.; trc. Davut Duman, *Aşına Yüzlerle*, Ankara 2007); *Hüseyin Vâriş-i Âdem* (Tahran 1356 hş., 1361 hş., 1377 hş., 6. bs.); *Tefsîr-i Sûre-yi Rûm: Peyâm-ı Ümmîd be Rûşenfikr-i Mes'ûl* (Tahran 1356 hş.; trc. Ejder Okumuş, *Aydınlara Umut Çağrısı*, İstanbul 1990); *Hodsâzî-i İnkılâbî* (Tahran 1356 hş.); *Bâzgeşt* (Tahran 1357 hş.; trc. Kerim Güney, *Öze Dönüş*, İstanbul 1991, 1997; Ejder Okumuş, *Öze Dönüş*, Ankara 2007); *Bînîş-i Târîḥ-i Şî'a* (Tahran 1357 hş.); *Hûdâgâhî ve İstihmâr* (Tahran 1357); *Ebû Zerr-i Gîfârî: Hudâ-perest-i Sosyalist* (Abdülhamîd Cûde es-Sahhâr'ın aynı isimdeki Arapça eserinin Şifî rivayetleriyle genişletilmiş tercümesidir; Meşhed, ts.; Tahran 1357 hş.; trc. Salih Okur, *Sosyal Adaletçi Ebuzer-i Gîfârî*, İstanbul 1987; trc. Abdullah Yegin, *Ebuzer*, Ankara 2007); *Cihân-bînî-yi Tevhîdî* (Tahran 1358 hş.); *İnsân u Târîḥ* (Tahran 1358 hş.); *Cihetgîrî-yi Tabakâtî-yi İslâm* (Tahran 1359 hş.); *Civilization and Modernization* (Aligarh 1979; trc. Ahmet Yüksel, *Medeniyet ve Modernizm*, İstanbul 1995); *Mezheb 'aleyh-i Mezheb* (Tahran 1361 hş.; trc. Hüseyin Hatemi, *Dine Karşı Din*, İstanbul 1987; tr. Ali Aydın, *Dine Karşı Din*, Van 2005); *Hüner* (Tahran 1361 hş.; trc. Ejder Okumuş v.dğr., *Sanat*, İstanbul 1997; Ankara 2008); *Peder Mâder mâ Mütthemim* (Tahran 1971; trc. Kerim Güney, *Anne-Baba Biz Suçluyuz*, İstanbul 1994, 1997); *Mâ ve İkbâl* (Tahran 1361 hş.; trc. Ergin Kılıçtutan, *Biz ve İkbâl*, İstanbul 1984; trc. Derya Örs, Ankara 2007); *Mî'âd bâ İbrâhîm* (Tahran 1361 hş.; trc. A. Eymen Reyli, *İbrahim ile Buluşma*, Malatya, ts.; trc. Mustafa S. Altunkaya, *H. İbrahim'le Buluşmak*, Ankara 2005); *'Alî* (Hüseyinye-i İrşâd'da Hz. Ali'ye dair yaptığı konuşmaların genişle-

tilmiş şeklidir; Tahran 1362 hş.; trc. Alptekin Dursunoğlu, *Ali*, İstanbul 2002; Ankara 2008); *Hâc* (Tahran 1362 hş.; İng. tercümeleri: Somayyah-Yaser, *Hajj*, Bedford 1978; Ali Behzadnia – Najla Denny, Zürih 1980; Laleh Bakhtiar, Tahran 1988; T. tercümeleri Fatih Selim, *Hac*, İstanbul 1980; Mustafa Çoban, *Hacc*, İstanbul 1998; Ejder Okumuş, *Hac*, İstanbul 2005; Alm. trc. *Hadsch*, Bonn 1983); *Niyâyîş* (Alexis Carrel ile birlikte; Tahran 1362 hş.; trc. Kerim Güney, *Dua*, İstanbul 1983); *Zen* (Tahran 1362 hş.); *Hübût der Kevîr* (Tahran 1362 hş.; trc. Muhammed Nayif Şayir, *Hu-but: Yeryüzüne İniş*, İstanbul 1999); *Güftegûhâ-yi Tenhâ'î* (Tahran 1362 hş.; trc. Okan Sevinç, *Yalnızlık Sözlüğü*, İstanbul 2001); *Târîḥ u Şinâht-ı Edyân* (Tahran 1362 hş.; trc. Erdoğan Vatansever, *Dinler Tarihi*, İstanbul 1988; trc. Abdülhamit Özer, *Dinleri Tanumak*, İstanbul 1999); *Râhnümâ-yi Horâsân* (Meşhed 1363 hş.); *Vîje-gîhâ-yi Qurûn-ı Cedîd* (Tahran 1367 hş.); *Selmân-ı Pâk* (Tahran 1977); *Çehâr Zindân-ı İnsân* (Tahran, ts.; trc. Hüseyin Hatemi, *İnsanın Dört Zindanı*, İstanbul 1997, 5. bs.); *Çi Bâyed Kerd?* (Tahran 1368 hş.; trc. Muhammed Hizbullah, *Ne Yapmalı?*, İstanbul 1981, 1986; trc. Feyzullah Yusuf Budak, Ankara 2004); *Târîḥ-i Temeddün* (Tahran 1368 hş.; trc. İbrahim Keskin, *Medeniyet Tarihi*, I-II, Ankara 1998); *Bâzşinâsî-yi Hüviyyet-i İrânî-İslâmî* (Tahran 1371 hş.); *Felsefe ve Câmî'a-şinâsî-yi Siyâsî* (Tahran 1374 hş.); *Cihânbinî vü İdiülûjî* (Tahran 1374 hş., 1379 hş.; trc. Orhan Bekin, *Kültür ve İdeoloji*, İstanbul 1986); *İdiülûjî u İst-râtejî* (Tahran 1377 hş.); *Nâme-hâ* (Tahran 1377 hş.); *İslâm ve Mektebhâ-yi Mağrib-zemîn* (Tahran, ts.; trc. Fatih Selim, *Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri*, İstanbul 1980; İng. trc. R. Campbell, *Marxism and Other Western Fallacies*, Berkeley-California 1981); *Defterhâ-yi Sebz: Mecmû'a-i Eş'âr u Neşrhâ-yi Doktor 'Alî Şerî'atî* (nşr. M. Rızâ Hâc Bâbâyî, Tahran 1381 hş./2002), *Âşâr-ı Civânî* (Tahran 1385 hş.); *İslâmiyyât* (Tahran 1386 hş.); *Hicret ve Temeddün* (Tahran 1389 hş.); *İnsân-ı Âzâd Âzâdî-i İnsân* (Tahran 2007). Ali Şerîatî'nin İngilizce, Almanca, İtalyanca, Fransızca ve Arapça başta olmak üzere birçok çeşitli dillere çevrilen bu eserleriyle diğer eserleri toplu olarak otuz beş ciltlik bir seri halinde *Defter-i Tedvîn ve Tanzîm Mecmû'a-i Âşâr-ı Mu'allim-i Şehîd Doktor 'Alî Şerî'atî* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1357-1364 hş./1979-1985).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Şerîatî, *Defter-i Tedvîn ve Tanzîm-i Mecmû'a-i Âşâr-ı Mu'allim-i Şehîd Doktor 'Alî Şerî'atî*, Tahran 1372; Cemil Meriç, *Kırk Arbar*, İstanbul 1986, s. 425-440; *İslam, Politics and the State: The Pakistan Experience* (ed. Mohammad Asghar Khan), New Delhi 1986, s. 49-62; Abdülkerim Suruş, *Dini Düşüncenin Yeniden Kurulması ve Dr. Ali Şerîatî* (trc. Sabah Kara), Ankara 1989; Abdülaziz Sachedina, "Ali Şerîatî: İran Devriminin İdeoloğu", *Güçlenen İslâm'ın Yanlıkları* (trc. Erol Çatalbaş), İstanbul 1989, s. 215-238; Şahruh Ahavi, *İrân'da Din ve Siyaset* (trc. Selahattin Ayaz), İstanbul 1990; a.mlf., "Shariati, Ali", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, IV, 46-50; Ali Rahnama, "Ali Shariati: Teacher, Preacher, Rebel", *Pioneers of Islamic Revival* (ed. Ali Rahnama), London 1994, s. 208-250; a.mlf., *Müslüman Ötopya* (trc. İhsan Tokar), Ankara 2005; Bünyamin Doğruer, *Ali Şerîatî*, İstanbul 1998; Hamid İnavet, *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce* (trc. Yusuf Ziya), İstanbul 1998, s. 290-291; Alev Erkilet Başer, *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, İstanbul 1999, s. 327-353; Mehrzad Boroujerdi, *İrân Entelektüelleri ve Batı* (trc. Fethi Gedikli), İstanbul 2001, s. 146-158; Puran Şerîatî, *Gözetim Altında Özgürlük: Eşim Ali Şerîatî - Bir Hayat Hikâyesi* (trc. Melih Ahışalı), İstanbul 2005; S. Kaweh, *Ali Shariati interkültürel gelesen*, Nordhausen 2005; Assef Bayat, "Shariati and Marx: A Critique of an Islamic Critique of Marxism", *Alif: Journal of Comparative Poetics*, X, Cairo 1990, s. 19-41; M. Cuypers, "Une Rencontre Mystique: Ali Shariati-Louis Massignon", *MIDEO*, XXI (1993), s. 291-330; Y. Wahyudi, "Ali Shariati and Bint al-Shati' On Free Will: A Comparison", *Journal of Islamic Studies*, IX/1, Oxford 1998, s. 35-45; J. G. J. ter Haar, "Şari'atî, 'Alî", *EP* (İng.), IX, 328-329; Maulvi Abdul Hoyo, "Ali Shari'ati: A Qur'anic Interpreter", *Encyclopedia of the Holy Qur'an* (ed. N. K. Singh – A. R. Agwan), Delhi 2000, s. 83-89.

NECDET SUBAŞI

ŞERİATMEDÂRÎ

(شریعتمداری)

Âyetullah Hâcî Seyyid
Muhammed Kâzım b. Hasen Hüseyinî
Şerîatmedârî Burûcirdî
(1904-1986)

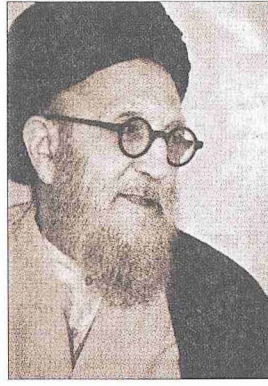
İrân'da tanınmış
Âzerî asıllı din âlimi
ve İslâm inkılâbının başlangıçtaki
etkili kişilerinden biri.

Tebriz'de doğdu. İlk öğrenimini ve medrese tahsilini burada tamamladı. 1924'te Kum'a gitti. Kum'da Abdülkerîm Hâirî'nin geliştirdiği Kum Havze-i İlmiyyesi'ne girerek on yılı aşkın bir süre Hâinî'nin nezaretinde öğrenimini sürdürdü. 1935 yılında Necef'e geçti. Buranın önde gelen âlimlerinden Mirza Muhammed Hüseyin en-Nâinî, Seyyid Ebül-Ha-

san b. Muhammed Müsevî İsfahânî, Âgâ Ziyâeddin b. Muhammed el-İrâkî başta olmak üzere çok sayıda âlimden faydalanıp öğrenimini tamamladı ve Tebriz'e döndü. Kurduğu ders halkasında özellikle fıkıh ağırlıklı dersler vermeye başladı. 1940'ların başında Âyetullah Hüseyin Burûcirdî'nin daveti üzerine bir süre Kum'da da fıkıh dersleri okuttu. 1949 yılında Tebriz'deki derslerini bırakıp tanınmış bir âyetullah sıfatıyla Kum'daki medreselerde ders vermeyi sürdürdü. Bu dönemden itibaren uzun müddet Kum'daki Medrese-i Fâtıma'nın idareciliğini yürütmesinin yanı sıra ahlâk ilminde de ihtisas sahibi bir hoca konumuna yükseldi. Özellikle Âzerice konuşan halkın büyük desteğini kazandı. Âyetullah el-uzmâ olan Burûcirdî'nin 1961'de ölümünden sonra Şeriatmedârî'nin şöhreti daha da arttı. Kendisini dinî rehber diye kabul eden Azerbaycan, Pakistan, Hindistan, Lübnan, Küveyt ve Körfez ülkelerindeki çok sayıda mensubu dolayısıyla İran'ın önde gelen merci-i taklîdlerinden biri olarak benimsemiş ve bu sayede başlattığı önemli projelerini gerçekleştirmeye çalıştı.

1960'lı yıllarda İslâm'ın yabancı ülkelere yayılması faaliyetlerine öncelik veren Şeriatmedârî modern metotlar kullanarak halkın bilgisinin geliştirilmesi, öğrencilerin iyi yetiştirilmesi ve Şii literatürünün diğer ülkelere yayılması için çaba sarfetmenin gereği üzerinde durdu. Bunları yerine getirmek için 1965'te Kum'da Dârü't-tebliğî'l-İslâmî adıyla bir cemiyet kurdu. Modern okullardaki uygulamalarla geleneksel medrese öğrenim metotları arasında bir programın uygulandığı cemiyette çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin eğitim ve öğretimiyle ilgili geniş çaplı faaliyetler başlatıldı. Cemiyet yayın etkinliklerine de girişti, kitap, dergi, gazete yayımladı. *Mekteb-i İslâm*, *Nesl-i Nev* ve *Peyâm-ı Şâdî* adlı gazeteler bu yayınlardan bazılarıdır. Bu arada kurumun *el-Hâdî* adlı ilmî yayını Arapça neşrediliyordu. Halkı irşad için vâizler yetiştirilmesi ve İran dışındaki Şii'lerin dinî problemlerinin çözümü konusunda yardımcı olma görevini de üstlenen cemiyet önemli hizmetler gördü.

Muhammed Rızâ Şah Pehlevî'nin Burûcirdî'nin vefatının hemen ardından başlattığı Ak Devrim'e (1961-1963) Seyyid Şehâbeddin Mar'aşî, Âyetullah Humeynî ve Muhammed Rızâ Gülpâyigânî gibi şahsiyetlerle birlikte Şeriatmedârî de karşı çıktı. 1964 yılına gelindiğinde İran'ın en büyük merci-i taklîdlerinden biri Şeriatmedârî, diğeri Humeynî olarak görülmekteydi. Şa-

Şeriatmedârî

hın devrim harekâtına şiddetle karşı çıkan Humeynî askerî mahkeme tarafından ölümüne mahkûm edilince Şeriatmedârî'nin başkanlığında şahı ziyaret eden 400 civarında âyetullahtan oluşmuş heyet, 1906-1907 anayasasına göre şahın veya mahkemelerin herhangi bir müctehidi yargılama yetkisinin bulunmadığını belirterek hazırladıkları ortak fetvayı şaha sundular; böylece Humeynî'nin sürgüne gönderilmesini sağladılar.

Şeriatmedârî'nin daha çok mülâkatlarda ortaya koyduğu fikirleri, geleneksel tarzda yetişmiş yüksek dereceli bir Şii din âliminin düşünceleri olarak değerlendirilmekle birlikte onun İran İslâm Devrimi esnasında ısrarla vurguladığı siyasi düşünce, din sınıfını teşkil eden ulemânın doğrudan politikaya girmemesi yönündeydi. Kendisi 1906-1907 İran anayasasında benimsemenin, müctehidler heyetinin çıkarılacak kanunların dinî kurallara uygun olup olmadığını denetlemesi ve gerektiğinde aykırı hususları veto edebilmesi esasını tercih edenler arasında yer alıyordu. Bu sebeple düşünceleri, inkılâbın gerçekleştirilmesinden sonra siyasetle meşgul olmak isteyen din sınıfının fikirlerine karşıydı. 1979'da İran İslâm Cumhuriyeti anayasasıyla ilgili müzakereler başlayınca, anayasa taslağının onu değiştirme yetkisine sahip anayasa komisyonuna sunulmamasını protesto etmesi neticesinde bir uzmanlar heyetinin taslağı düzeltmek için görevlendirilmesi onun başarısı şeklinde değerlendirilmiştir. Yeni taslağın referandumla sunulması aşamasında anayasanın yönlendirici prensiplerine karşı çıkararak bunları millî hâkimiyete aykırı bulması ve muhalefetini açıkça ortaya koyması, ayrıca oylamadan çekilebileceğini belirtmesi kendisine karşı gelişen bir husumetin doğmasına sebep oldu. 5 Kasım 1979 tarihinde evine saldırı düzenlenip başarısız bir suikast teşeb-

büsüne girildi. Bu hadise kendi memleketi Tebriz'de genel greve ve gösterilere yol açtı.

İslâm inkılâbı döneminde Şeriatmedârî doğrudan politikaya girmekten ve resmî görev almaktan kaçınmasına rağmen fikirleri, Güney Azerbaycan'da kurulan ve liberal bir söyleme sahip bulunan Hizb-i Cumhûrî-i İslâmî tarafından ortaya kondu, Azerbaycan millî hareketi bu parti çerçevesinde şekillendi. Başta Humeynî olmak üzere velâyet-i fakihî benimseyenler, bu dönemde kendilerine muhalif saydıkları Şeriatmedârî'ye ve taraftarlarına karşı baskılarını sürdürdüler. Yapılan referandumda halk Humeynî yanlılarının getirdiği anayasayı büyük çoğunlukla onayladı. Buna bağlı olarak Güney Azerbaycan Müslüman Halk Partisi kendini feshetmeye mecbur edildi. Nisan 1982'de Şeriatmedârî'nin damadı, daha önce idam edilen bakanlardan Kutubzâde ile ilişkisinin olduğu ileri sürülerek hapse atıldı. Şeriatmedârî aleyhinde başlatılan kampanyada parlamento üyeleriyle mensup olduğu din sınıfı onu yeni kurulan İran İslâm Cumhuriyeti'ne aşıktan düşman olmakla suçladı. 1982'de Humeynî'ye karşı düzenlenen bir plan içinde yer aldığı iddiasıyla Âyetullah Burûcirdî'nin ölümünün ardından kullandığı "âyetullah el-uzmâ" unvanı kendisinden geri alındı. Ayrıca Dârü't-tebliğî'l-İslâmî kapatıldı ve kendisi ev hapsinde tutuldu. Muhalifleri, Kum'da bulunan Havze-i İlmiyye'nin hocalarının kararıyla rütbesini indirip merci-i taklîd unvanını da kaldırdılar. Dört yıl süreyle bu durumda kalan Âyetullah Şeriatmedârî 1986 Nisanında vefat etti. Şeriatmedârî'nin telif ettiği tek eser Dârü't-tebliğî'l-İslâmî tarafından yayımlanan, verdiği fetvalara mutabık olduğu belirtilen, oldukça hacimli *Risâle-i Tavzîhu'l-mesâ'il* adlı Farsça kitaptır (Kum, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Kerim, *İran İslâm Devrimi*, İstanbul 1979, s. 57; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Haven-London 1985, s. 320; Y. Richard, "Contemporary Shi'i Thought", N. R. Keddie, *Roots of Revolution*, New Haven 1981, s. 208-210; V. M. Floor, "The Revolutionary Character of the Ulama: Wishful Thinking or Reality?", *Religion and Politics in Iran* (ed. N. R. Keddie), New Haven 1983, s. 86, 89; Said Amir Arjomand, *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran*, New York-Oxford 1988, s. 117-118; E. Abrahamian, *Humeynizm* (trc. Mehmet Toprak), İstanbul 2002, s. 17; J. G. J. ter Haar, "Şeriatmedârî", *EP* (İng.), IX, 329.

